

HESLA Z AKADEMICKÉHO SLOVNÍKU SOUČASNÉ ČEŠTINY: TEMATICKÝ OKRUH VOJENSTVÍ¹

V důsledku válečného konfliktu na evropské půdě se dnes běžný mluvčí češtiny častěji než dříve setkává s výrazy, které jsou vázány na odbornou oblast vojenství. Z toho důvodu se redakce *Akademického slovníku současné češtiny* (dále ASSČ) rozhodla přednostně zpracovat a publikovat i hesla, která spadají do této tematické oblasti, ale na něž by při standardním postupu přišla řada až za několik let.²

Hesla v ASSČ se standardně zveřejňují na základě abecedního pořadí, nyní jsou veřejnosti k dispozici hesla s náslovím a- až ch- (2017–2024).³ Vlivem aktuálních společenských potřeb jsou ale průběžně publikována i hesla vybraných tematických okruhů mimo abecední pořadí, která se tak dostávají v ucelené podobě k uživatelům slovníku dříve, než by na některá z nich vyšla řada při dodržení abecedního zpracování. Jedním směrem sledovatelným mezi těmito hesly je jejich společenská aktuálnost, takto byla například publikována v roce 2020 aktuální „covidová hesla“ (Lišková — Šemelík a kol., 2020), jako například *covid-19*, *epidemie*, *smrtnost* ad. Dalšími výrazy, které byly publikovány preferenčně, jsou slovo *robot*, publikované v roce 2020 při příležitosti stoletého výročí svého vzniku (Škrabal 2020), a hesla *rozhlas* a *rádio* vydaná v roce 2023 k stoletému výročí založení Českého rozhlasu.

Dalším důvodem, proč redakce přistupuje k přednostnímu zpracování a zveřejnění některých hesel, jsou koncepční přípravy — dochází například k upřesňování zásad při zpracování tematicky příbuzných hesel. Takto byla v roce 2021 publikována vybraná hesla ze čtyř tematických okruhů: barvy (Lišková — Pernicová, 2015), koření (Lišková — Procházková — Šemelík a kol., 2021), čas a pády.

Hesla zveřejňovaná podle tematických okruhů jsou součástí předem definovaného hesláře slovníku a nenavysoují počet plánovaných hesel. Přínosné je jejich publikování jak pro uživatele, kteří nemusí čekat na zveřejnění podle abecedy, tak i pro zpracovatele, kteří rychleji vidí výsledky své práce v publikované podobě.

Na aktuální politickou situaci reagují také redakce zahraničních slovníků. Autoři anglickojazyčného slovníku *Merriam-Webster* pravidelně uveřejňují „slova týdne“ (*The Words of the Week*). Kromě této aktuální rubriky slovník již dříve zveřejnil dva populárně-naučné články, v nichž vyjmenovává a analyzuje lexémy, které vznikly v době válečných konfliktů a staly se součástí běžného jazyka — *Top 10 Words Born in Conflict*⁴ a *10 Common Words with Military Origins*⁵. Redakce německého slovníku

1 Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

2 Na přípravě hesel se podíleli (v abecedním pořadí): Karolína Cinkrautová, Edith Čonosová, Jana Georgievová, Anna Christou, Marta Koutová, Jan Křivan, Michaela Lišková, Barbora Procházková, Martin Šemelík a Karla Tvrda.

3 Hesla ASSČ jsou průběžně publikována na webových stránkách www.slovníkcestiny.cz.

4 Viz <<https://www.merriam-webster.com/wordplay/top-10-words-born-in-conflict>>.

5 Viz <<https://www.merriam-webster.com/wordplay/civilianized-military-jargon>>.

Duden vyhlásila slovem roku 2023 pojem *Krisenmodus*⁶, které odráží nejen válečnou situaci, ale označuje i krizi v oblasti energetiky, ekonomie, finančnictví, klimatu a zdravotnictví.⁷

Aktuální politická, ekonomická, klimatická aj. situace má samozřejmě vliv i na produkci nových pojmenování. V české neologické databázi *Neomat*⁸ evidujeme desítky slov, která vznikla především v reakci na ruskou agresi vůči Ukrajině, např. *denacifikovat*, *chcimír*, *RuSSák* ad. Hojně se vyskytují zejména nová slova motivovaná jménem ruského prezidenta Vladimira Putina — *liliputin*, *proputinovec*, *putináček*, *putinošmejď*, *Putler* aj.

V následující části příspěvku uvádíme 15 vybraných hesel z tematického okruhu vojenství. Hesla je možné vyfiltrovat ve webovém rozhraní ASSČ (<https://www.slovníkcestiny.cz/uvod.php>). Online výstup je pro uživatele přístupný při filtrování podle kategorií pod nadpisem *Termín, výraz z oboru, oblasti*, kde si zvolí kategorii z vojenství.

Soubor hesel z lexikálněsémantické skupiny označené jako **vojenství** obsahuje takřka čtyřicet nových jednoslovných hesel a k nim připojených pět desítek více-slovných jednotek (z toho více než 20 nově uveřejněných frazémů, připojených na hesla *kulomet*, *loď*, *oběť*, *obrana*, *rozkaz*, *střela*, *tank*, *útok*, *válka*, *válečný*, *voják*, *vojenský* a *zbraň*).

Již v rámci abecedního pořadí byla publikována hesla, která přísluší k této tematické oblasti (např. *armáda*, *četa*, *fronta*, *granátomet*, *hlavice*, *raketa* / *střela dlouhého doletu*).

S novými hesly bude tematická oblast vojenství obsahovat téměř stovku jednoslovných hesel a více než 50 slovních spojení. Množina hesel jednotlivých tematických okruhů se při abecedním zpracování i nadále rozrůstá.

invaze [ʔinvaze] (2. j. -ze) podstatné jméno rodu ženského <lat.>

1. (kam) neočekávané, násilné, hromadné vniknutí vojsk na cizí území, ozbrojený útok; syn. vpád: *pozemní / letecká / námořní invaze*; *americká invaze do Iráku*; *invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa*; *Caesar podnikl invazi do Británie.*; *Hlavní síly celého loďstva budou nasazeny k invazi do jižní oblasti.* □ **invaze v Normandii** historie vylodění anglo-amerických spojeneckých vojsk za druhé světové války ve Francii 6. 6. 1944

2. expresivní (kohož, čeho {kam}) rychlý a intenzivní příchod někoho někam • masivní přibývání, nárůst něčeho někde, příliv: *invaze turistů do vysokohorských center*; *Prodejci očekávají invazi nakupujících před Vánoci.*; *Obyvatelé menších obcí byli na invazi drog zcela nepřipraveni.*

6 Kompozitum lze přeložit jako *stav krize*, *krizový stav* a nejčastěji se vyskytuje ve spojeních jako *ein Land im Krisenmodus* (*země ve stavu krize*), *in den Krisenmodus abgleiten* / *zurückfallen* (*sklouznout / znovu upadnout do krizového stavu*), viz <<https://www.duden.de/rechtschreibung/Krisenmodus>>.

7 Viz <<https://www.duden.de/sprachwissen/sprachratgeber/Wort-des-Jahres-2023-Krisenmodus>>.

8 Viz <<https://www.neologismy.cz/>>.

3. ekologie (kohož, čeho {kam}) náhlé (trvalé nebo dočasné) hromadné osídlení nového území nepůvodními druhy (rostlin, hmyzu, ptáků, hlodavců ap.): *Příčiny invazí rostlinných společenstev jsou již poměrně dlouho zkoumány.; Ve středověku přilétala při invazích sarančata až do střední Evropy.; Vyhynutí druhu způsobila invaze špačka černokřídleho.; Invaze králíků je dnes považována za jeden z nejvýznamnějších faktorů zodpovědných za devastaci původní australské flóry.*

4. biologie (čeho) napadení organismu velkým množstvím parazitů, mikroorganismů ap. • jejich proniknutí do těla: *Invaze vši způsobuje u psa svědění.; Invaze mikroobů aktivizuje obranné mechanismy hostitele.; Obvazy chrání čerstvou ránu před invazí patogenů.*

kulomet [kulomet] (2. j. -tu, 6. j. -tu) podstatné jméno rodu mužského neživotného rychlopalná automatická zbraň s velkou palebnou intenzitou: *lehký / těžký kulomet; protiletadlový kulomet; náboje do kulometu; strílet z kulometu / kulometem; Zaslechli jsme štěkot kulometů.*

◊ **mluvit jak(o) kulomet** mluvit velmi rychle, často i nesrozumitelně

mír [mi:r] (2. j. míru, 6. j. míru) podstatné jméno rodu mužského neživotného

1. stav bez války; op. válka 1: *světový mír; dosažení / udržení míru; boj za mír; žít v míru; Získal Nobelovu cenu míru / za mír.; Je nutné usilovat o spravedlivý a trvalý mír, aby každý stát v oblasti mohl žít v bezpečí.; Terorismus a extremismus ohrožují mír a bezpečnost.; Na olympiádě vyzvala národy, aby prostřednictvím sportu nalezly mír a přátelství.; Budovu zdobí mozaika s holubící míru. mírovým symbolem*

2. (písemná) dohoda o ukončení války: *podepsat mír; Oba státy se dohodly na uzavření míru a uznaly vzájemné hranice.* □ **brestlitevský mír** historie separátní mírová smlouva uzavřená 3. března 1918 v Brest-Litevsku mezi sovětským Ruskem a státy Čtyřspolku (Německem, Rakousko-Uherskem, Bulharskem a Tureckem); **separátní mír** mír sjednaný pouze mezi některými účastníky války; **versailleský mír** historie mírová smlouva uzavřená 26. února 1871 mezi Francouzskou republikou a Německým císařstvem během francouzsko-pruské války (1870–1871) na zámku ve Versailles; **vestfálský mír** historické soubor dvou mírových smluv, uzavřených 24. října 1648, ukončující třicetiletou (1618–1648) a osmdesátiletou (1568–1648) válku

3. stav bez konfliktů, sporů, stav klidu, pokoje, poklid, soulad: *Rozvod proběhl v pohodě a míru.; Vánoční čas je obdobím klidu a míru.; Rozhostil se v něm pocit hlubokého vnitřního míru.; V jejích očích byl úsměv a mír.*

□ **dýmka míru** dýmka, kterou kouří indiáni na znamení míru, usmíření

◊ **vykouřit / kouřit (s někým) dýmku míru** dohodnout se, domlouvat se s protivníkem na ukončení nepřátelství, usmířit se, usmiřovat se s někým, uzavřít, uzavírat s někým přátelství, zprav. po předchozím konfliktu

mírový [mi:rovi:] přídavné jméno

1. (2. st. -vější) vztahující se k míru 1 (stavu bez války) • *zaručující zachování míru; op. válečný 1: mírové využití jaderné energie; Žijeme v mírových časech a máme se velmi dobře.; Eskalace násilí podle diplomatů vážně ohrožuje podpis mírové smlouvy.; Mezinárodní společenství usiluje o mírovější soužití odlišných kultur v regionu.*

2. usilující o nastolení nebo udržení míru 1 (stavu bez války), o klidné řešení (mezinárodních) problémů: *mírové síly / sbory; obnovení mírových rozhovorů / jednání; Představil mírový plán pro násilnostmi zmítanou zemi.; Vojáci v mírových misích hlídají dodržování příměří.*

3. bojující za mír 1 (stav bez války), proti válce • namířený proti válce: *mírový aktivista; mírové demonstrace; mírový závod / běh; mírové hnutí; Městem prošel mírový pochod proti válce v Iráku.*

4. (2. st. -vější) probíhající, uskutečňovaný bez vojenských zásahů • založený na diskusi, vyjednávání ap., pokojný: *Naděje na mírové urovnání krvavého konfliktu není příliš velká.; Dá se očekávat posun hranic, dohodnutý mírovou cestou.; Výzkum naznačuje, že ženy v průměru upřednostňují mírovější řešení sporů.*

obět [ʔobjeť] (2. j. oběti, 1., 4. mn. oběti, 3. mn. obětem, obětím, 6. mn. obětech, obětích, 7. mn. oběťmi, oběťmi) podstatné jméno rodu ženského

1. kdo nebo co podlehlo, podléhá negativnímu, zhoubnému ap. účinku: *oběti dopravních nehod / zeměřesení / světových válek; pomoc obětem domácího násilí; navrácení majetku obětem holocaustu a jejich potomkům; Vrahova oběť byla vystavena sexuálnímu násilí.; Teroristické útoky si vyžádaly desítky obětí na životech.*

2. nezištný čin ve prospěch druhých za cenu vlastní újmy: *Život kardinála Tomáška a jeho osobní oběť byly velkým příkladem pro občany mnoha národů.; Za největší oběť svému povolání považuje modelka ztrátu soukromí a anonymity.; Byl ochoten podstoupit oběti, aniž by se ptal, jestli z toho bude mít užitek.; Mnoho vynálezců se domnívá, že jejich snaha je životním posláním, které vyžaduje značné oběti.; Zúčastnili jsme se pietní vzpomínky na ty, jež přinesli pro svou vlast oběť nejvyšší. zemřeli*

3. dar (věc, zvíře, osoba ap.) zaslíbený božstvu nebo nějaké ideji a přinášený jako dík, oslava nebo prosba: *Oltáře byly obtíženy oběťmi obilí, květů a plodů.; Duchovní zařiznou jako oběť ovci, krávu nebo velblouda.; Mayové předkládali svým bohům i lidské oběti.; Vikingové jsou spojováni s krvavými oběťmi při uctívání bohů, přičemž jako oběť sloužila nejen zvířata, ale i lidé. (i fraz.)*

4. náboženství obřad spojený s odevzdáním oběti 3 bohu, bohům: *Ještě v prvních desetiletích pátého století se navzdory státnímu zákazu na mnoha místech konaly pohanské oběti a kultovní oslavy.; Uložení ostatků bylo vykonáno ve spojení s nejsvětější obětí mše svaté.*

◊ **krvavá oběť** expresivní oběť na životě spojená s utrpením, krveprolitím ap. • čin ve prospěch druhých spojený s krajním vypětím, odříkáním ap.

◊ **padnout něčemu / někomu za oběť** expresivní stát se obětí, podlehnout negativnímu, zhoubnému ap. vlivu něčeho, někoho

◊ **[přinášet / přinést / položit ap.] oběť na oltář něčeho** expresivní obětovat se pro určitou hodnotu, myšlenku ap.

obrana [ʔobrana] (2. j. -ny) podstatné jméno rodu ženského

1. (před kým, před čím; proti komu, proti čemu; vůči komu, vůči čemu) činnost, opatření ap. určená k ochraně někoho, něčeho, zejména k odvrácení útoku • souhrn vojenských, bezpečnostních aj. opatření majících za cíl čelit ohrožení státu a jeho suverenity: *ministerstvo / Ministerstvo obrany; obrana vzdušného prostoru; civilní / protiletadlová / protiraketová obrana; systém obrany proti útoku třetí země; Rejnoci svůj trn využívají k obraně proti predátorům*

rům, nikoli k lovu.; Muž byl napaden bez možnosti obrany.; Účastníci výcviku se naučili obranu proti útoku nožem nebo úderu tyčí.; Země věnuje na obranu dvě procenta z hrubého domácího produktu. □ **nutná obrana** právo přiměřené obranné jednání, kterým někdo odvrací bezprostředně hrozící útok agresora na svou osobu nebo majetek, příp. na jiného člověka

2. úřad s působností v oblasti obrany 1 • kolokviální vyšší ministerstvo obrany: ministr obrany; působit na obraně; Obrana chce letos rekordně nakupovat a podepsat smlouvy až za 75 miliard korun.

3. vojenství (kohož, čeho {proti komu, proti čemu}) bojová akce s cílem odrazit, zmařit, zmírnit ap. útok nepřítele, udržet důležité pozice aj.: obrana letiště proti vzdušnému napadení; Jednotky se podílely na obraně pobřeží.; Po obsazení výhodných pozic přešly německé tanky do obrany.

4. vojenství řada vojska, staveb, vojenské techniky aj. bránící nějaký prostor, území ap., obranná linie: Spojeneckým ozbrojeným silám se podařilo prolomit obranu okupantů.; Německá obrana se skládala ze dvou hlavních obranných linií.; Zpočátku se obraně dařilo dělostřelecké útoky zastavovat.

5. sport (v kolektivních sportech) skupina hráčů, jejichž hlavním úkolem je odvrátit útok soupeře, obranná řada; syn. defenziva, defenzíva 2; op. ofenziva, ofenzíva 2, útok 4: hrát v obraně; útok do otevřené obrany; Po prvním gólu nastal v obraně soupeře chaos.; Nový hráč má vyztužit obranu týmu.

6. sport (v kolektivních sportech) způsob vedení hry zaměřený na odvrácení útoku soupeře, na zamezení soupeři vstřelení gólu, získání bodů ap., obranná hra, taktika, defenziva; op. útok 5: zónová / osobní obrana; Podle trenéra musíme vycházet z agresivní obrany a rychlého protiútku.; Vyhráli jsme díky propracované obraně.

7. biologie (čeho {proti čemu; před čím}) mechanismy, schopnosti živého organismu nebo vnějšího prostředí zajišťující jeho zdravé fungování a ochranu před ohrožením: imunitní obrana; Látka je účinná při obraně organismu proti střevním parazitům.; Pokožka poskytuje obranu před infekcí.; Na výskyt plísně bramborové na rajčatech jsme nenašli účinnou obranu.

8. psychologie a psychiatrie (proti čemu; před čím) psychický mechanismus, psychologická strategie sloužící k ochraně jedince před prožitím, zažíváním nepříjemných, škodlivých ap. pocitů, obranná reakce: obrana proti stresu a depresi; mechanismy obran našeho ega; Popření je obranou před masivní úzkostí.; Naše vnitřní obrana se může časem aktivovat už jen při pomýšlení na jednání s určitými lidmi a projevit se tělesným napětím.

9. (kohož, čeho; proti čemu; před čím) opatření, činnost, prostředek ap. sloužící k ochraně před něčím škodlivým, ohrožujícím, nepříjemným: obrana proti hmyzu; Přípravek představuje účinnou obranu proti hrabošům.; Spotřebitel má řadu možností obrany, od reklamace po stížnost.; Úředníci na stavebních úřadech mají prostředky na obranu proti nevhodným stavbám.

10. (kohož, čeho {proti komu, proti čemu}) vystoupení, vystupování, činnost na podporu někoho, něčeho v ohrožené, oslabené ap. pozici: obrana lidských práv / tradičních hodnot / náboženské svobody; kampaň na obranu demokracie proti extremismu; Politik vystoupil na obranu občana.; Na svoji obranu řekl, že to tak nemyslel. obhajoba

11. literární věda spis mající za cíl hájit, bránit nějakou ideu, zprav. spojenou s existencí národního jazyka ap. • takový literární žánr: humanistické obrany; Bohuslav Balbín je známý jako autor barokní obrany jazyka českého.; Řada obran byla sepsána dřív, než Herder

publikoval svoji jazykovou koncepci národa.; Dobrovskému šlo o uplatnění jazyka ve školách už v jeho starších obranách.; Obrana je psána jako dialog Sokrata s přáteli.

□ **kruhová obrana** vojenství (i frazém) obrana, při níž se bojující jednotky brání nebo mohou bránit na všechny strany

◇ **kruhová obrana** intenzivní obrana, zastávání nějakého názoru, přesvědčení ap.

◇ **nejlepší obrana / obranou je útok** (příslloví) je lepší být aktivní a podniknout něco jako první než pasivně čekat na něčí útok, agresi ap.

◇ **přejít (z obrany) do útoku** přestat se chovat pasivně a místo toho se aktivně snažit o dosažení svého cíle • začít jednat agresivně

padlý I [padli:] přídavné jméno

1. který zemřel v boji, ve válce ap., mrtvý, zabítý: hroby padlých vojáků / vojínů; padlý bojovník / hrdina; Veterán vzpomínal na padlé kamarády.; Vojáci počítali padlé nepřátele.

2. spadlý na zem, spadáný, napadáný: Žába se skrývá pod kmeny padlých stromů.; Na Velikonoce se lidé umyli čerstvě padlým sněhem.; Po vichřici lesníky čeká odklizení padlého dřeva.

3. zastaralé který ztratil počestnost, mravnost, dobrou pověst ap., hříšný: útulek pro padlé dívky; padlá žena z vykríčeného domu prostitutka; osvobození padlého člověka z dáblůvy moci

4. (o firmě, o instituci ap.) který se dostal do úpadku, zbankrotoval, odstoupil ap.: Bude se dražit majetek padlého obuvnického giganta.; Tyto ekonomické reformy provedla nedávno padlá vláda.; Padlá banka po svém krachu zůstala bez vládní pomoci.

5. (o zvířeti) mrtvý, zabítý zprav. jinak než ulovením, uhynulý, pošlý: padlý jelen; těla padlých koní; Mrchožrouti se slétávají k padlým zvířatům.; Chovatelé musejí odklízet padlá dobytčata.

□ **padlý anděl** anděl svržený z nebe za neuposlechnutí boha, ďábel

◇ **bílý jak(o) (padlý) sníh** zářivě bílý, bělostný: Labutě jsou čistě bílé jako sníh.; Měl vlasy bílé jako padlý sníh.

◇ **(být) čistý jak(o) (padlý) sníh** často ironické (být) naprosto nevinný, bezúhonný: Měl by se mít raději na pozoru, i když je podle odvolacího soudu v této aféře čistý jako padlý sníh.; Jeho úmysly byly čisté jako sníh.; Vnitřní boje v agentuře semlely už dva ředitele s minulostí čistou jako padlý sníh.

◇ **být padlý na hlavu** expresivní n. **být na hlavu padlý** expresivní být hloupý, pomatený, bláznivý

padlý II [padli:] (2. j. -lého) podstatné jméno rodu mužského životného, zprav. množné **padlí** (2. mn. -lých) podstatné jméno rodu mužského životného

lidé, kteří zemřeli v boji, ve válce ap.: pomník padlých / padlým; uctít památku padlých za vlast; Monument připomíná padlé z války.; Počet padlých a raněných ještě není přesně znám.; Armáda během uplynulých 24 hodin zaznamenala jednoho padlého a 13 zraněných.

střela [střela] (2. j. -ly) podstatné jméno rodu ženského

1. část náboje letící po výstřelu k cíli • předmět vymrštěný střelnou zbraní: olovená střela; střela z pistole / pušky; Zasáhla ji zbloudilá střela.; Veterinář zkrotil býka uspávací střelou.; Před střelou z kuše si ani šlechtic v brnění nemohl být jistý svým životem.

2. zbraň nesoucí bojovou hlavicí s výbušnou, chemickou aj. náloží, pohybující se k cíli vzduchem a poháněná proudem hořícího plynu; syn. raketa II/2: *protitanková / protiletadlová střela*; *obrana proti raketovým střelám*; *odpálit jaderné střely*; *Nepřátelská střela zasáhla zásoby munice.*; *Na sídlo policie dopadlo několik minometných střel.* □ **balistická střela** vojenství raketa s výbušnou látkou, pohybující se k cíli alespoň v části své dráhy po balistické křivce; syn. balistická raketa; **řízená střela** vojenství raketa s výbušnou látkou, ovládaná k cíli automaticky nebo pomocí obsluhy; syn. řízená raketa; **střela dlouhého doletu** vojenství balistická raketa s doletem delším než 5500 km; syn. raketa dlouhého doletu; **střela krátkého doletu** vojenství balistická raketa s doletem do 1000 km; syn. raketa krátkého doletu; **střela středního doletu** vojenství balistická raketa s doletem 1000 až 5500 km; syn. raketa středního doletu
3. (prudké) posláním míče, kotouče na branku, na koš • takto poslaný míč, kotouč: *přesná / prudká střela*; *střela na branku / do branky*; *blokovat střelu soupeře*; *První čtvrtina nabídla basketbal plný nepřesných střel.*; *Útočnickova střela skončila pod břevnem.*
- ◇ **neřízená střela** nepředvídatelná, nevypočitatelná osoba, situace, okolnost ap.
- ◇ **[vyrazit / letět / vyletět ap.] jak(o) střela** vyběhnout, běžet velmi prudce, rychle

tank [tanjk] (2. j. tanku, 6. j. tanku, 6. mn. tancích) podstatné jméno rodu mužského neživotného <angl.>

1. vojenství bojové terénní vozidlo se silným pancéřováním, pohybující se na ocelových pásech: *lehký / těžký / obojíživelný tank*; *hlaveň / podvozek / věž tanku*; *velitel / posádka tanku*; *Armáda do akce nasadila tanky a letadla.*; *Ve městě bylo slyšet střelbu z tanků.* □ **mostní tank** vojenství obrněné vozidlo určené k manipulaci s mostní konstrukcí za válečných podmínek
2. technika velká nádoba, nádrž na tekutiny, cisterna: *nerozový / betonový tank*; *Pivo zraje v ležáckých tancích.*; *Mléko se shromažďuje v tanku o objemu 20 tisíc litrů.*; *Lodě mají velké tanky na palivo a pitnou vodu.*
3. fotografie uzavřená nádoba na vyvolávání filmů: *tank s vývojkou*; *Cívku s filmem vložil do vyvolávacího tanku.*
- ◇ **bordel jak(o) v tanku** kolokviální expresivní: velký nepořádek: *V pokoji byl bordel jak v tanku, nebylo ani kam šlápnout.*
- ◇ **[valit se / jít / řídit se ap.] jak(o) tank** expresivní: běžet, postupovat ap. rychle, prudce, nezadržitelně • jednat energicky, cílevědomě, často bezohledně

válečný [va:lečnɪ:] přídavné jméno

1. (2. st. -nější) vztahující se k válce 1 (organizovanému boji) • způsobený válkou • charakteristický pro válku; op. mírový 1: *válečný veterán / invalida / zajatec*; *válečný hrdina z Vietnamu*; *ukončení válečného konfliktu*; *válečné zločiny proti civilnímu obyvatelstvu*; *Napoleon se chystal k válečnému tažení do Ruska.*; *Německo bylo poraženo a začínaly se napravovat válečné škody.*; *Na východní Ukrajině je cítit stále válečnější atmosféra.* □ **válečný hrob** místo, kde jsou pohřbeny osoby, které zemřely ve válce • místo (pamětní deska, pomník ap.) připomínající válečné události a jejich oběti; **válečný kříž** vojenské vyznamenání; **válečný stav** krizová situace vzniklá vypuknutím ozbrojeného konfliktu mezi nepřátelými stranami, zprav. státy, provázená mimořádnými opatřeními pro zajištění bezpečnosti a obrany

2. vyráběný za války 1 (organizovaného boje) z náhražkových, méně kvalitních surovin: *válečné potraviny; Válečný chléb se pekl ze všeho, co dům dal.; Věžní měli k dispozici jen studenou vodu a válečné mýdlo z jílu.*

◊ **být (s někým) na válečné stezce / noze** být s někým v otevřeném nepřátelství, konfliktu

◊ **válečné bubny** vyhrožování válkou • vyvolávání proválečné atmosféry, proválečných postojů: *Ozývají se válečné bubny.; Válečné bubny zněly v médiích stále hlasitěji.*

◊ **vykopat válečnou sekeru** začít otevřené nepřátelství, boj

Původně podle zvyku severoamerických indiánů.

◊ **zakopat válečnou sekeru** skončit otevřené nepřátelství, boj

Původně podle zvyku severoamerických indiánů.

válka [va:lka] (2. j. války, 2. mn. válek) podstatné jméno rodu ženského

1. organizovaný boj 1 (ozbrojený střet) mezi dvěma nebo více zneprátelenými stranami; op. mír 1: *světová / lokální válka; atomová / chemická / biologická válka; protest / demonstrace proti válce; vést / rozpoutat / vyhlásit válku; vyhrát válku za nezávislost; Dědeček padl ve válce.; Pomáhá lidem, kteří utekli před válkou.* □ **balkánské války** historické: (v letech 1912–1913) války odehrávající se na Balkáně s cílem získat co největší území na úkor Osmanské říše; **blesková válka** vojenství taktická vojenská operace založená na rychlém průniku obranou nepřítele a jeho okamžité porážce; **búrské války** historie (v letech 1880–1881 a 1899–1902) dvě války mezi Búry a Brity v jižní Africe; **dvíčí válka** mytologie (v české národní mytologii) vzpoura žen proti nadvládě mužů, válka žen proti mužům; **druhá světová válka** historie (v letech 1939–1945) celosvětový válečný konflikt vyvolaný nacistickým Německem v čele s Adolfem Hitlerem; **husitské války** historie (v letech 1419–1434) ozbrojené konflikty mezi husity (stoupenci učení mistra Jana Husa) a jejich domácími a zahraničními protivníky (katolíky) i mezi husitskými frakcemi navzájem; **hybridní válka** strategie boje s nepřítelem využívající především nekonvenční (nevojenské) prostředky, jako je šíření nepravdivých informací, útok na důležité počítačové systémy, ekonomické sankce aj.; **napoleonské války** historie (v letech 1803–1815) ozbrojené konflikty mezi Francií pod vedením Napoleona I. a řadou jiných států, zejména evropských; **občanská válka** politologie ozbrojený konflikt, ve kterém proti sobě válčí obyvatelé jednoho státu; **první světová válka** historie (v letech 1914–1918) celosvětový válečný konflikt, jehož formální příčinou byl atentát na následníka rakousko-uherského trůnu v Sarajevu; **stoletá válka** historie (v letech 1337–1453) válka mezi Anglií a Francií; **studená válka** historické: politologie (v letech 1947–1991) stav politického a vojenského napětí mezi komunistickými státy, zejména Sovětským svazem, a západním světem, zejména Spojenými státy americkými; **svatá válka** náboženství válka vedená proti kacířům a těm, kteří nechtějí přijmout křesťanství nebo islám; **třicetiletá válka** historie (v letech 1618–1648) evropský ozbrojený konflikt, který byl vyvrcholením sporů mezi přívrženci římskokatolické církve a protestantských vyznání; **válka růží** historie (v letech 1455–1487) občanská válka o anglický trůn mezi rody Lancasterů a Yorků a jejich spojenci

Podle znaků obou rodů: bílá růže Yorků, červená růže Lancasterů.; **válka Severu proti Jihu** historie (v letech 1861–1865) americká občanská válka mezi státy Unie a státy Konfede-

race; **zákopová válka** (i fraz.) historické: vojenství (zejména za první světové války) boj na ustálené frontě, poziciční válka

2. boj 2 (úsilí o dosažení cíle) vedený nevojenskými prostředky • vyhrocený spor, otevřený nepřátelství: *hospodářská / obchodní válka; Odmítali jít do cenové války a prémiové výrobky prodávali dál za vyšší ceny.; Celní válka narušila obchodní styky mezi oběma zeměmi.; Občas jsme po sobě házeli kamením, vedli jsme takové klukovské války.*

◇ **papírová válka** (zdlouhavé) řešení neshod, sporů zprav. ve veřejné sféře prostřednictvím dopisů, e-mailů nebo administrativních postupů (žádost, odvolání, reklamace aj.)

◇ **představovat si něco jak(o) Hurvínek válku** expresivní: představovat si, vykládat si něco složitého velmi zjednodušeně, naivně

Podle Hurvínka, postavy z českých loutkových her o Spejblu a Hurvínkovi.

◇ **válka nervů** stav nepřátelství a vyhroceného napětí, ve kterém se protistrany navzájem zastrašují, vytvářejí na sebe nátlak ap. • krajně napjatá situace, jejíž výsledek je do poslední chvíle nejistý

◇ **zákopová válka** skrytý, zdlouhavý konflikt v mezilidských vztazích

◇ **žabomyší války** expresivní: konflikty kvůli nedůležitým věcem, malicherné spory, hádky

Podle starořecké výpravné básně *Batrachomyomachia* (batrachos — žába, myo — myš, maché — boj), parodující hrdinské eposy.

voják [voja:k] (2. j. -áka, 3., 6. j. -ákovi, -áku, 5. j. -áku, 1. mn. -áci, 6. mn. -ácích) podstatné jméno rodu mužského životného

1. příslušník armády, vojenská osoba bez ohledu na hodnost: *voják z povolání; pohřebišť padlých vojáků; důkladně vycvičení vojáci; Za první světové války se město hemžilo vojáky v modrých uniformách.; Chlapci si hráli na vojáky.; „Střílel jsem do civilistů,“ přiznal se voják.*

2. zoologie (u některých druhů hmyzu) jedinec s velkými kusadly, který má za úkol obranu společenstva: *Mravenčí vojáci využívají kusadla a silnou kyselinu mravenčí.; Vojáci termítů mají na hlavě dutý výčnělek podobný hlavni, kterým na nepřátele stříkají lepi-ovou látku.*

◇ **stát jak(o) voják** stát velmi rovně, vzpřímeně

► **vojačka** [vojačka] (2. j. -čky, 2. mn. -ček) podstatné jméno rodu ženského, **vojákyňe** [vo-ja:kiňe] (2. j. -ně, 2. mn. -ň, -ní) podstatné jméno rodu ženského přechýlené k 1: *Vojačka se samopalem střežila vchod.; Vojákyňe v hodnosti majora pilotovala vrtulník.*

vojna [vojna] (2. j. vojny, 2. mn. vojen) podstatné jméno rodu ženského

1. kolokviální vyšší služba v armádě, vojenská služba: *narukovat / jít na vojnu; odsloužit si povinnou vojnu; Po dvouleté vojně nastoupil do práce.*

2. zastaralé válka 1 (boj): *ručnice z dob turecké vojny; Rozmach města byl zbrzděný napoleonskými vojny.; Jeho předkové válčili v prusko-rakouské vojně.*

◇ **kdo se dá na vojnu, musí bojovat** (příslloví) když se člověk do něčeho pustí, má v tom vytrvat i přes překážky a nepřijemnosti

◇ **papírová vojna** zastaralé (zdlouhavé) řešení neshod, sporů zprav. ve veřejné sféře prostřednictvím dopisů, e-mailů nebo administrativních postupů (žádost, odvolání, reklamace aj.)

◊ **stará vojna** expresivní **1.** zastaralé starší zkušený nebo vysloužilý voják **2.** člověk s profesními nebo životními zkušenostmi **3.** *stará vojno* důvěrné oslovení mezi lidmi, které pojí dlouhodobá spolupráce, společné zážitky, zkušenosti ap.

◊ **vojna jak(o) řemen** přísná kázeň, disciplína

◊ **vojna není kojná** vojenská služba není jednoduchá

vojsko [vojsko] (2. j. -ska, 6. j. -sku, 2. mn. -sk, 6. mn. -skách, -scích) podstatné jméno rodu středního

ozbrojené síly státu, armáda • vojenské jednotky, útvary určitého druhu zbraní nebo služeb (zásobovacích, zpravodajských aj.): *okupační / cizí / spřátelené vojsko; pozemní / námořní vojsko; výsadkové / tankové / ženijní vojsko; vrchní velitel vojska; Město osvobodila vojska generála Pattona.*

◊ **generál bez vojska** vůdce hnutí, strany ap., kterého opustili stoupenci nebo který vystupuje samozvaně bez podpory stoupenců

V současné době se redaktoři ASSČ kromě práce na základním zpracování v rámci hlavního hesláře slovníku věnují také zpracování neologismů mimo tento heslář (Lišková — Šemelík, 2024).

LITERATURA

LIŠKOVÁ, M. — ŠEMELÍK, M. a kol. (2020): Hesla z Akademického slovníku současné češtiny: covid-19. *Jazykovědné aktuality*, 57, 3–4, s. 133–137.

LIŠKOVÁ, M. — ŠEMELÍK, M. (2024): K nové slovní zásobě v Akademickém slovníku současné češtiny. *Nová čeština doma a ve světě*. (v tisku).

LIŠKOVÁ, M. — PERNICOVÁ, H. (2015): Pojmenování barev a jejich odstínů

v Akademickém slovníku současné češtiny. *Časopis pro moderní filologii*, 97, 2, s. 169–178.

LIŠKOVÁ, M. — PROCHÁZKOVÁ, B. — ŠEMELÍK, M. a kol. (2021): Hesla z Akademického slovníku současné češtiny publikovaná mimo abecední pořadí: tematický okruh koření. *Jazykovědné aktuality*, 58, 3–4, s. 76–88.

ŠKRABAL, M. (2020): Roboti všech jazyků, spojte se!. *Jazykovědné aktuality*, 57, č. 3–4, 138–139.

Karolína Cinkrautová | Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.,
oddělení současné lexikologie a lexikografie | Letenská 4, 118 51 Praha 1
ORCID ID: 0000-0003-0977-3344
k.cinkrautova@ujc.cas.cz

Edith Čonosová | Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.,
oddělení současné lexikologie a lexikografie | Letenská 4, 118 51 Praha 1
ORCID ID: 0009-0003-5381-2942
e.conosova@ujc.cas.cz

Jana Georgievová | Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.,
oddělení současné lexikologie a lexikografie | Letenská 4, 118 51 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-5420-4514
j.georgievova@ujc.cas.cz